

**BİR KELAM PROBLEMİ OLARAK
DİN-DÜNYA İLİŞKİSİ**

**İLAHİYAT FAKÜLTELERİ
KELAM ANABİLİM DALI
VII. EĞİTİM-ÖĞRETİM MESELELERİ
KOORDİNASYONU TOPLANTISI
VE
SEMPOZYUMU**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
ÇORUM İLAHİYAT FAKÜLTESİ**

**06-08 EYLÜL 2002
ÇORUM**

DÜNYA-AHİRET KAVRAMLARININ ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr. Muhammed YAZICI*

Tarih boyunca gerek İslâmî gelenekte ve gerekse diğer dînî ve dînî olmayan düşünce sistemlerinde, "**dünya hayatı**" ve "**ahiret hayatı**" olgularının algılanış biçimleri farklı olmuş, bir kısmı dünya hayatına ağırlık verirken, diğer bir kısmı da, ahiret ağırlıklı düşünce sistemleri ortaya koymuşlardır.

Dünya ve ahiret hayatının mahiyetini açıklamaya çalışan bu kadar çok çeşit izah ve açıklamaların yanında, İslâm'ın ortaya koymaya çalıştığı algılama biçimi, tamamen diğerlerinden farklı ve daha "**dengeleyici**" nitelik arz etmektedir. Nitekim, hem Kur'an'da ve hem de Kur'an'ın açıklayıcı konumunda olan Hadislerde "**dünya hayatı**"nı övücü ifadelerle rastlamak mümkün olduğu gibi, "**ahiret hayatı**"na daha dikkatleri yoğunlaştırmak maksadıyla, bazen dünya hayatını yerici ifadeleri müşahede etmek de mümkündür. Hal böyle olunca da, bu ayet ve hadisler, "**bütüncül bir yaklaşım**"la ele alınıp, Kur'an'ın "**dünya ve ahiret hayatı**"na ve "**dünya hayatı ile ahiret hayatının münasebeti**"ne bakışının incelenmesi ve "**genel ilkelerin belirlenmesi**"nin gerekli olduğu kanaatini taşımaktayım. Aksi takdirde bu bütüncüllükten uzak "**parçacı yaklaşımlar**", ya "**dünya hayatının kötü, basit, değersiz ve şiddetle uzak durulması gereken bir yer olduğu**" veya "**tek gaye edilecek, alabildiğince değer verilip imar edilecek bir mekan olduğu**" neticesini ortaya çıkaracaktır. Halbuki, her iki netice de, İslâm'ın hem ana gayesine, hem ruhuña ve hem de gerçekleştirmeye çalıştığı hayat düzenine aykırılık arz etmektedir. Zira, bu bütüncül yaklaşım, "**dünya ve ahiret hayatının mahiyeti**", "**müslüman bireylerin ve toplumların bu iki kavrama nasıl bir perspektiften bakması gerektiği**", "**dinin dünya yaşamına ne dereceye kadar etki edebileceği**", "**bireyler yaşamını sürdürürken dünyevî olan şeylerde prensip edineceği şeyleri neye göre tanzim edeceği**" ve benzeri konularda "**Kur'an'ın yaklaşım tarzı**"nı ortaya çıkarmak yaşadığımız devirde çok büyük önem arz etmektedir.

Burada hemen şunu söylemek gerekir ki, tarih boyunca yanlış yorumların yapıldığı ve yanlış neticelere gidildiği konulardan birisi, belki en önemlisi, "**dünya ve ahiret hayatının mahiyeti**" ve "**dünya-ahiret dengesi**" konusudur. Çünkü, "**insanoğlunun dünyaya niçin geldiği, dünyadan niçin ayrıldığı ve ayrıldığı zaman nereye gideceği**" konusu, insanlık tarihiyle paralel olarak gelişen bir merraktır. Bunun içindir ki, "**dünya ve ahiret hayatı**" konusunda susan bir din olmamış, her dinin ana kaynağında "**dünya ve dünya hayatı, ölüm ötesi**", yani ahiret

hayatına behemehal değinilmiştir. Yalnız bu noktada şu hususun da tespit edilmesi gerekir: Acaba din tarafından ortaya atılan bu ve benzeri konudaki ilkeler, **"dinin mensupları tarafından nasıl yorumlanmış, nasıl değerlendirilmiş ve nasıl uygulanmıştır ?"** Bu hususun da gözden uzak tutulmaması gerekir. İşte işin tam burasında, **"dinlerin dünya ve ahiret hayatı arasında kurmuş olduğu dengenin bilinmesi"** nin önemi kadar, dinin ortaya koyduğu bu dengenin, **"din mensupları tarafından nasıl algılandığı ve uygulandığının bilinmesi"** de önem arz etmektedir. Çünkü, bir **"dinin dünya ahiret dengesine bakışı"**, ya o **dinin genel prensiplerinde veya dinin mensuplarının genel tutum ve davranışlarında veya algılayış ve kavrayış biçimlerinde, anlatma ve aktarma şekillerinde,"** aranır. Hal böyle olunca da, birinci şıkta yer alan durum, **"dinlerin dünyaya ve ahirete bakış dengesi"** ni, ikinci şıkta yer alan durum ise, **"din mensuplarının dünya ve ahirete bakış açılarını ve ikisi arasında kurmaya çalıştıkları dengedeki zihniyet biçimleri"** ni ortaya koyar.¹

"Dünya-Ahret-Din Kavramlarının Analizi" konusuna girmezden önce evvela, öteki dinlerin bu hususa yaklaşım tarzlarını incelemekle başlamak istiyorum. Bunu yaparken de ilk olarak **Semâvî Dinler** olan **Yahudilik Ve Hıristiyanlık**'tan başlayıp, **Semavî Olmayan Dinlerden** olan, **Hint** ve **Uzak-Doğu Dinlerinin "Dünya Ve Ahiret Hayatına Bakışları"** konusuna kısaca değinmek, daha sonrada Kur'an bağlamında **"İslam'ın Bakışı"** ni ortaya koymak istiyorum.

Dünyada var olmuş olan bütün dinler, **"dünya hayatı ve insanın var oluş prosesi"** ile ilgili şöyle ya da böyle açıklamalarda bulunmuş olmalarına karşın, bazıları ahiret konusunda hiçbir açıklamada bulunmamış, bazıları ahiret hayatının varlığını kabul etmekle beraber **"dünya hayatına odaklanarak müntesiplerini bu yönde aktif hale getirmiş"**, bazıları ise **tarafdarlarının dikkatlerini ahiret üzerinde yoğunlaştırarak dünya hayatına karşı ilgisiz kalmanın bir fazilet olduğu**"nu telkin etmiştir.

Bu dinlerin içinde semavî dinler, hiç şüphesiz ki, diğerlerine nazaran daha önem arz etmektedir. Çünkü semavî dinler, vahiy kaynaklıdır ve dinin temel kaynağı olan kutsal kitap bir elçi aracılığıyla, direkt tanrı tarafından gönderilmiştir.

Dinler Tarihi kaynakları, "Yahudilerde önceleri sistemli bir ölüm ötesi düşüncenin bulunmadığını, sadece, ölen kimselerden geride kalan şeylerin, bir kısmının mezarda bir kısmının ise Yahve veya insanlarla münasebette olmaksızın, bir gölge gibi ölümler aleminde -yani şoulde- varlıklarını sürdürdüklerine inandıkları " nı "daha sonraları M.Ö. II. yüzyılın sonlarına doğru bu inanışın, **"yeniden dirilme ve sorgulamaya tabi tutulma (muhakeme) inancı"** na dönüştüğünü ve M.S. 70 den sonra da genel inanç haline geldiğini " kaydederler. Fakat bu eskatolojik inanç,

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

1 *Tümer, Günay, Günümüzdeki Dinlerde Dünya-Ahret Dengesi, Zihniyet Değişiklikleri Ve Çağdaşlaşma Problemleri sempozyumu, Bursa, 16-17 Haziran, 1990, Ensar Vakfı Marmara Bölge Başkanlığı yayınları, Bursa, tsz., s.: 13.*

sanki daha sonraları "İsrailin kurtuluşu ve Yahudi olmayanların cezalandırılması"nu konu edinen bir anlatıma büründürülmüş gibidir. Yani önceki "şeoİ inancı", tedricen değişmiş ve yeniden "diriliş, ceza yeri" haline bürünmüştür. Artık bu ceza yerine ulaşma, yani yeniden dirilme bedenle olacak ve dünya düzeninin sonu, Mesih ile son bulacaktır.²

Yahudi tarihine baktığımızda, Yahudilerin kutsal kitabında ölüm ötesi hayat hakkında verilen bilgiler açıklayıcı ve niteleyici olmaktan daha ziyade, muğlak ve üstü kapalı bir özellik arz ettiği müşahede edilmektedir.³ Hatta dinler tarihçilerinin bir kısmının, "Yahudilikte esasen ahiret düşüncesinin bulunmadığı, Babil esaretinden sonra İnan tesiriyle kıyamet ve haşir inancının onlarda meydan geldiği"⁴ görüşleri de oldukça dikkat çekicidir. Fakat bu görüş, hem Kur'an'da bildirilen bazı hakikatlere⁵, hem de, "Allah Teâlâ'nın Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar göndermiş olduğu bütün dinlerin temel kurallarının ve dinamiklerinin aynı olduğu" temel ilkesine aykırıdır. Zira, Kur'an'da "Yahudilerin ahirete inanmadıklarına değil, onların yanlış değerlendirdikleri"ne vurgu yapılmaktadır.

Yahudi kutsal kitabında "ahiret ile ilgili bilgi azlığı" kadar dikkat çeken diğer bir husus ta, dünya hayatına fazla kapılmamayı, dünya ile ahiretin dengeli bir şekilde götürülmesi gerektiği hususundaki telkinlerin az oluşudur.⁶ Halbuki, "semavi dinlerde temel prensiplerin değişmezliği ve şaşmazlığı" ilkesine göre gerekirdi. Ölüm ötesi hayat ile ilgili, ta eski çağlardan beri Yahudi tarihinde Mısır'da var olan bu eskatolojik inançların, daha sonraları "kutsal kitapta yetersiz ve sathi bir şekilde ele alınışı", Yahudi kutsal kitabının yazıya geçirildiği devrelerdeki "koruma altına alma yetersizliğinden meydana gelen metin düşmesi"nden kaynaklanabileceği görüşüne kuvvetlik kazandırmaktadır.⁷ İşte tüm bu nedenlerin sonucunda "dünya ahiret dengesi, Yahudilikte dünya lehine dönmüş", ve Yahudi düşüncesini çok kuvvetli bir şekilde dünya sevgisi kaplamıştır.⁸ Bunun böyle olmasında, Yahudilerin tarih boyunca sürekli bir şekilde esaret, sürgün, baskı ve eziyetlere maruz kalmalarının, daima yurtlarından ve vatanlarından uzakta yaşamalarının önemli bir etkisi vardır. Sürekli sıkıntılara maruz kalmanın meydana getirmiş olduğu eziklik psikolojisi ile onları, dünya hakimiyetini elde etmek için hırsla çalışmaya, ırkları dışındaki milletlere kin beslemeye, her alanda yükselmeye itmiştir.⁹ Çünkü onlar için kıyamet ve ayrı bir

2 Tümer, a. g. yer., s.: 17.

3 Bu konu hakkında bkz.: Kitabı Mukaddes, İşaya, 27/19; 14/11; Daniel, 12/1-3; Eyub, 3/17-22; 7/9.

4 Sarıkçioğlu, Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul, 1983, s.: 199 ; Tümer, a. g. yer, s.: 18.

5 Bakara:94 ; Cuma: 7

6 Tümer, a. g. yerer, s.: 18.

7 Tümer, a. g. yerer, s.: 17.

8 Levilller, 26 / 3-33.

9 Ataurrahim, Muhammed, Bir İslam Peygamberi Hz. İsa, çev.: Kürşat Demirci, İstanbul, 1985, s.: 26.

alem söz konusu değildir.¹⁰ Zira onlar, Peygamberlerini yalanlayıp öldürdüklerini, Tevrat'ı tahrif ettiklerini v.b. cinayetlerini kendileri çok net bildiklerinden dolayı bunların, cezalarını düşünmek istemezler ve bundan dolayı da (daha önceleri kabul ettikleri) "ceza yeri" olan ahireti fazla düşünmeyip, bu yaşamın sona ermesini istemezler.¹¹

Ön Asya dinlerinden, ikinci önemli semavi din, Hıristiyanlık'tır. Hıristiyanlık ise, maddeyi tapınılacak bir tanrı seviyesine yükselterek ona aşırı değer veren ve her şeyi madde ile ölçen materyalist Yahudi inanç ve felsefesine reaksiyon olarak ortaya çıkmış ve "**Yahudilerin tahrip ettikleri insanları maddeperestlikten kurtarmayı**" amaçlamıştır. Bu yüzden Hıristiyanlık da Yahudiliğin aksine "**ruhani hayata ağırlık vermiş, ahiret düşüncesini ön plana çıkararak dünya hayatına aidanmamayı ahiret için çalışmayı**" telkin etmiştir.

Tarihi süreç içerisinde Hıristiyanlığa baktığımızda, Hz. İsa'nın görev süresini doldurup, insanların arasından ayrılmasından sonraki ilk üç asırda, Romalıların tanrılarına saygı göstermeyen Hıristiyanların takibata uğradıklarını, güçsüz durumda olmaları sebebiyle Romalılar tarafından yapılan büyük eziyet işkence ve sürgünlere maruz kaldıklarını, hatta diri diri yakıldıklarını müşahade etmekteyiz.¹² Bu takibatın vermiş olduğu sıkıntılardan dolayı Hıristiyanlar, kısmen de olsa kurtulmak amacıyla gizli yerlere çekilmeye başladılar. Zira onlar, adeta hayatlarından bıkmış ve bezmiş bir ruh hali yaşıyorlardı. Bundan dolayı, dünya hayatından bezgin ve küskün bir vaziyette sakin yerlere uzlete çekilerek, şahsi ibadetlere ağırlık verdiler ve asketik bir hayat tarzını seçtiler. Böyle bir hayat tarzını seçmeleri ve inzivaya çekilmeleri, onları zamanla "**dünyevi hazlardan faydalanmanın ibadetin ruhuna ters düş-tüğü, faydalanmamanın bir fazilet olduğu**" düşüncesine itti. Böylece Hıristiyanlıkta "**ruhban sınıfı**" teşekkül etmeye başladı.¹³ Ve İncil de, bu yönde tahrif edilmeye başladı. İncil tahrif edilince de, kendilerinin içine düşmüş oldukları ruh hali İncil'e de yansıtıldı ve "**dünyadan yüz çevirmenin yolları, dünya nimetlerinden faydalanmanın kötü olduğu**"na dair İncil'e ibareler yerleştirildi. Artık bundan sonra ruhbanlara evlenme de yasaklandı. Halkın evlenmesine müsaade edildi, fakat yine de evlenilmemenin erdemlik olduğu tavsiye edildi.¹⁴

10 Tümer, a. g. yerer, s.: 18.

11 Bakara: 51, 54, 92-93; Nisa: 153; A'raf: 148-152; Taha: 88; Ayrıca bkz.: *et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Caml'ü'l-Beyan fi Te'vill'i-Kur'an*, Mısır, 1388, c.: I, s.: 428-429, *en-Nesefi, Abdullah b. Ahmed, Medarikü't-Tenzil ve Hakalku't-Te'vil*, İstanbul, 1993, c.: I, s.: 67.

12 Tümer, *Günay-Küçük*, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1993, s.: 239-240.

13 *Bulaç, Ali*, "Ruhban", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, İstanbul, 1990, c.: III, s.: 325.

14 *İzzetbegoviç, Ali*, Doğu ve Batı Arasında İslam, çev.: Salih Şaban, Nehir Yayınları, İstanbul, 1987, s.: 281; Ayrıca Hıristiyanlığın dünya ve ahiret hakkındaki görüşleri için bkz.: İncil, I. Korintlulara, 7/38; Markos, 10/23-28; Tituşa, 2 / 11-13; Yakub'un mektubu, 4/4; Yuhanna, 3/1.:

"Dünyayı terk etmeyi ve tamamen ahirete yönelmeyi" sürekli telkin eden ve insan fitratına taban tabana zit olan bu öğreti, insanda yaratılış itibarıyla var olan **"dünya nimetlerinden faydalanma arzusu"** nu yok etmeyi hedeflediğinden dolayı, çok geçmeden, psikolojik, hatta sosyolojik planda insanda ters tepki meydana getirip dengesizliklerin oluşmasını kaçınılmaz hale getirdi ve ruhbanlık müessesesi başlangıçtaki seviyesinde durmayarak aşırılığa doğru yol almağa başladı. Bir süre sonra **"evlenmeyen ve dünya ile tamamen bağlarını koparan rahipler"**, koydukları kuralları **"önce kendileri ihlal edip"** dini yozlaştırmaya başladılar. Artık rahipler, dünyevi şeyleri terk etmek bir yana, kralların bile yaşamlarını gölgede bırakacak şekilde, dünyaya yönelip onlarla üstünlük yarışı içine girdiler. Böylece, **"önceden kendilerinin şiddetle yasakladıkları ve kaçınılması gerektiğini vurguladıkları şeyler"**i kendileri işlemeye başladılar. Artık durum öyle bir hal arz ediyordu ki, rahip ve papazlar, ahlaki ve ruhi bir sapkınlıkla, insanların mallarını haksız yollardan yiyorlar ve halkın gözünden kaçmayacak derecede rahip ve rahibelerle gayr-i meşru ilişkilerde bulunuyorlardı. Bu sapma ve sapıtma neticesinde, onları müthiş bir mal sevgisi ve ihtiras kaplamıştı. Kilise, adeta gayr-i meşru ilişkilerin işlendiği bir yer haline dönüşmüştü. Kur'an-ı Kerimin de ifade ettiği gibi **"aslında, hiç de dinde olmadığı halde durup dururken ruhbanlığı kendileri uydurmuşlar ve yine kendileri onun kurallarına uymamışlar "**¹⁵ hatta bununla da kalmayarak, **"saptırdıkları insanların mallarını haksız yollardan yemişler"**di.¹⁶

Kilise mensuplarının bu sapmalarına halkın tepkisi gecikmeyince, rahipler de karşı atağa geçip **"dindeki konumlarını muhafaza etmek ve halktan gelen tepkileri sindirip yok etmek"** harekete geçtiler ve katı bir dogmatizm süreci başlattılar. Bundan sonra **"söyledikleri şeylerin tümünün tanrı tarafından kendilerine bildirildiğini, papaz ve rahiplerin, tanrının yeryüzündeki vekilleri sıfatına sahip olduklarını ve tanrı adına tasarrufta bulunma yetkisine sahip olduklarını"** iddia ettiler. Bu yetki ile, kendi düşüncelerine aykırı davranan herkesi dinden çıkarıp **"afroz"** ettiler. Hatta, bu bağlamda kendileri için tehlikeli saydıkları bilim adamlarının bilimsel buluş ve tespitlerini bile, din dışı sayarak kimisini öldürüp, kimisini mahkum ettiler. Kendilerini destekleyenlere ise, **"cennetten arazi satıp"** anahtar dağıttılar. (**Endüljans**) Neticede, halk yığınları kilisenin despotizmine dayanamaz hale gelince, kiliseden nefret etmenin de ötesinde, dini görünüme sahip olan her düşünceden nefret etmeye başladılar. Artık kilise, **"insanları dine ulaştıran bir kurum"** olmak yerine **"dinden soğutan bir yer"** haline dönüşmüştü.¹⁷

Şu halde semavi olan dinlerden Yahudilikte, **"tamamen ahiretten kopuk bir anlayışla, maddeye ve dünyaya taparcasına dört elle sarılma ve sadece dünyaya odaklaşma"** durumu söz konusu iken, Hıristiyanlıkta ise, tam tersi bir

15 Hadid: 27.

16 Tevbe: 34.

17 *Bulaç*, "Ruhban", c.: III, s.: 327.

tavırla "dünyadan kendini tecrit ederek dünyayı terk etme" anlayışı göze çarpmaktadır. Her iki husus da, "insanın fıtratı ile çelişen birer dengesizlik" örneğidir. "Hıristiyanlık dengeyi ahiretten yana, Yahudiler ise dünyadan yana bozmuşlardır."

Semavi olmayan dinlerden Hind dinlerinde ise, durum biraz farklıdır. Şöyle ki; Hind dinlerinde "bu alemin sonu"nun ifade eden bir kıyamet düşüncesi yoktur. Bunun yerine, "ruh göçü"nü ifade eden "tenasuh" inancı vardır. Bu inanca göre, "dünya hayatında işlenen ameller, canlıların kaderine tesir edici ve onları tekrardan diriltici mahiyet arzeder. Böylece insan, işlemiş olduğu amellerin cinsine göre, hayvan, bitki, hatta, tanrı şeklinde yeniden doğabilir. Böylece, fert yaptıklarının karşılığını ancak tenasüh yolu ile elde edebilir." Bu inanca göre, "dünya hayatından sonraki ikinci hayatta daha mutlu bir yaşayışa ulaşmak, bu dünyada iyi işler yapmaya bağlıdır. İnsan ruhunun, ebedi doğum ölüm çarkından kurtulabilmesi için, kendisinde bulunan kötü şeylerden sıyrılıp, dünyevi arzularından yüz çevirmeli ve dinin emirlerini harfiyen yerine getirmelidir. Ama bunu, her ruh başaramaz. Bunu başarabilecek ruhlara, özel kabiliyetlere sahip ruhlardır ki, bunlar sayısız ruhlara girdikten ve her defasında da ilerleme kaydettikten sonra ancak Brahmaya (Hinduizmde) veya Nirvanaya (Budizm ve Caynyizmde) ulaşip tenasüh çemberinden kurtulabilir." Bunun içindir ki, Hintliler, "bir sonraki hayatta mutlu olmanın yolunun, bu dünyada mutlak kötülük kabul ettikleri nefsi arzuların yok edilmesinden geçtiğine" inanmışlar ve dinlerinde "çile ve riyazet hayatı"na ağırlık vermişlerdir.¹⁸

Öte yandan, Uzak doğu dinleri olan Konfüçyanizm, Taoizm ve Şintoizm'de de, tıpkı Hint dinlerinde olduğu gibi belirli bir öte dünya anlayışı yoktur. Bundan dolayı da, bu dinlerde "dünya-ahiret dengesi"nden daha çok "din dünya dengesi"nden bahsedilebilir. Fakat, bu dinlerin getirmiş olduğu temel dini ilkeler, "dünya hayatını yaşamaktan alıkoyucu nitelikte" de değildir. Böyle olunca da, uzak doğu dinleri, "dünyevi hayatta her alanı kuşatıcı" bir özelliğe sahip olmayıp fonksiyonel değildir. Bunların içinde sadece belirli oranda Taoizm'de "dinin hayatta etkin rol oynadığı" söylenebilir. Şu halde, "Hint dinlerinde din dünya dengesi din lehinde, uzak doğu dinlerinde ise dünya lehinde bozulduğu" söylenebilir.¹⁹

Şu halde, yukarıdan beri sunulmaya çalışılan gerek semavi olan ve gerekse semavi olmayan dinlerde gayet net olarak şu ortaya çıkmıştır ki, "tahrif edilen dinlerin hemen hemen tümünde dünya ile ahiret veya din ile ahiret dengesi, uygun bir şekilde kurulamamış, denge ya dünyadan yana veya ahiretten

18 eş-Şehristani, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, el-Milel ve'n-Nihal, nşr.: Muhammed Seyyid Geylani, Beyrut, 1395 / 1975, c.: II, s.: 11, 17-18; Sarıkçioğlu, Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1983, s.: 152; Budda, A. Ömer Hilmi, Dinler Tarihi, İstanbul, 1935, s.: 55-59.

19 Krş.: Sarıkçioğlu, a. g. e., s.: 184; Tümer-Küçük, a. g. e., s.: 63-75; eş-Şehristani, a. g. e., c.: II, Zeyl. s.: 21-27.

yana bozulmuştur" Bu durum insanın yaratılışına tabiatına ve fitratına aykırılık arz ettiğinden dolayı insanlar, **"tek bir yöne odaklanmada mutluluk ve başarıyı elde edememişler gerçek manada dünya ahiret dengesini kuramamışlar"**dır.

Acaba durum İslam'da ve İslam'ın ana kaynağı oylan Kur'an'da ne merkezdedir? Buna geçmezden önce, dünya ve ahiret kelimelerinin Kur'an'da ki manalarına ve geçiş şekillerine temas edip sonra esas konumuza geçeceğiz.

Dünya kelimesi Arap etimolojisinde **"yakın olma"** manasına gelen ve hemzesiz olan (دننا / دننا) kökünden türemiş olup **"en yakın"** anlamı ifade eden (دننا) ismi tafdilinin müennesidir.²⁰ Kelimenin **"aşağı, alçak, değersiz, basit, soysuz"** gibi manalara gelen (دننا / دننا) kökünden türediği ifade edilse bile ²¹ ahiret kelimesinin etimolojik yapısı ve yüklendiği mana ile bağıntılı olarak düşünüldüğünde **"alçak, bayağı"** anlamına gelen (دننا / دننا) kökünden değil de **"en yakın"** anlamına gelen (دننا / دننا) kökünden türemiş olabileceği ihtimali daha kuvvetli gözükmektedir. Ahiret ise **"evvel"** in zıt anlamlısı olan ve **"son"** anlamına gelen **"ahir"** kelimesinin müennesidir.²² Terim anlamı olarak ahiret dünya hayatının mukabildir.

Dünya ve ahiret kavramları Kur'an'da toplam olarak 199 yerde geçmektedir. Bunların geçtiği yerler ve ifade ediliş biçimleri şöyledir.

A. Dünya Kelimesi: Dünya lafzı Kur'an'da **111** ayette **114** defa geçmektedir. Bunlardan:

a-43 tanesi marife olarak yalın halde isim ve الدنيا şeklinde,

b-63 tanesi الحياة kelimesinin sıfatı الدنيا şeklinde,

c-4 tanesi حياة kelimesine isim tamlaması الدنيا şeklinde,

d-3 tanesi ise السماء kelimesine sıfat الدنيا şeklinde kullanılmıştır.

B. Ahiret Kelimesi: Ahiret lafzı ise Kur'an'da **140** ayette **141** defa geçmektedir. Bunlardan:

a-105 inde müennes olarak الآخرة şeklinde,

b-9 unda دار kelimesine sıfat veya isim tamlaması olarak دار الآخرة / دار الآخرة şeklinde,

c-26 sında müzekker olarak اليوم lafzına sıfat: الآخر şeklinde,

d-birinde de النشأة الآخرة şeklinde kullanılmıştır.

e-Ayrıca dünya ve ahiret lafızları kendi ifadeleniş biçimlerinden ayrı olarak da isimlendirilmektedir. Şöyle ki; bunlardan dünya **3** yerde العجلة şeklinde, **5** yerde

20 *el-Cevheri, İsmail b. Hammad, Tacü'l-Lüğa ve Sihah'l-Arabiyye*, nşr. : Abdulfafur Attar, Mısır, 1377, c.: VI, s.: 2341-2342; *Ragib el-İsfehani, Mucemu Müfredatü Eifazi'l_Kur'an*, nşr. : Safvan Adnan Davudi, Beyrut, 1412 / 1992, s., 318-319.

21 *İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrem, Lisanü'l-Arab*, Beyrut, 1388 / 1968, c.: XIV, s.: 271-275.

22 *İbn Manzur, a. g. e., c.: IV, s.: 11-12 ; Ragib el-İsfehani, a. g. e., s. 68-69.*

الاولى şeklinde ve "ilk hayat" anlamıyla geçmekte, **ahiret** ise, **iki** yerde العاقبة الدار , **üç** yerde عقبى الدار ve **bir** yerde دار القرار şeklinde geçmektedir.²³

Ahiret hayatı demek, "ilk önce birinci defa sura üflenmesi ile dünya hayatının sona ermesi"²⁴ daha sonra insanların II. Surun üflenmesine kadar geçen süre içinde berzah aleminde bekletilmesi²⁵ ve ikinci sur ile kopacak olan kıyamet neticesinde²⁶ ölümlerin tekrar dirilmesi" ile başlayacak olan ikinci ve sonsuz alemdir. Artık bundan sonra her fert, "Arasat meydanı" denilen mahşer alanında Rablerinin huzurunda toplanacak²⁷ adalet terazisi olan "mizan" kurulacak²⁸ hiç kimseye zulmedilmeyecek ve herkes geçmişte yaptıklarının hesabını verecek²⁹ ameline göre ya cehennem³⁰ veya cennete girecektir.³¹

Kur'an ve hadiste ahiret ile ilgili olarak, "**sur, kıyamet, berzah, haşır, sırat**" gibi kavramlar bulunmaktadır. Bu "kavramları açıklayıcı tasvir ve tarifler" her ne kadar bulunuyor olsa da, bu tasvir ve tanımlamaların gerçek mahiyetini, bütün yönleriyle bu aleme ait aklımızla kavrayamamaktayız.³² Çünkü tabiri caiz ise, bu dünyanın formatları ile öbür dünyanın formatları birbirinden farklıdır ve öbür dünyaya ait mahiyetler, tümüyle bu dünyadan başkadır. Hal böyle olunca da, öbür dünyaya ait açıklamalar, bu dünya hayatında bulunan insani ihtiyaçlar, algılamalar, kavramlar, arzular, istekler ve ıstıraplar doğrultusunda yapılmış olup, "**daha iyi tanımlanabilen ve idrak edilebilen kavramlarla eşleştirilip insanî akıl düzeyine indirgenilerek somutlaştırılmış**"tır. Nitekim Peygamber efendimiz bir kutsî hadiste Yüce Allah'ın : "**Ben iyi kullarım için göz görmedik, kulak işitmedik bir takım nimetler hazırladım.**"³³ buyurduğunu ifade ederek, bu hususa parmak basmak istemiştir. Fakat bu ifadelerden aklımıza, "**bir tarafta Kur'an bazı tasvirler yapıp cenneti bizlere anlatmağa ve insanî akıl düzeyimize indirgemeğe çalışırken, öbür tarafta da sanki Hadisler tam zıt bir gayret içine girmektedir ve cenneti anlayışılmaz hale sokmaktadır. Yoksa, acaba Kur'an bizlere realitesi olmayan ütopyik şeyler mi sunmakta, veya Kur'an tasvirleriyle ahiret**

23 Dünya ve ahiret kelimelerinin Kur'an'da geçiş şekilleri için bkz.: *Abdülbaki, M. Fuad, el-Mu'cemü'l-Müfehres li'l-Elfaz'i'l-Kur'an*, İstanbul, 1990, s.: 21-23, 98-99, 224-225, 262-264, 447.

24 Zümer: 68; Hakka: 13.

25 Muminûn: 100.

26 Kehf: 99.

27 Meryem: 95.

28 A'raf: 8; Enbiya: 47.

29 Nisa: 77; Enbiya: 47; Yasın: 54.

30 Taha: 74; Fecr.: 23; Secde : 20.

31 Bakara: 82; Nisa: 124; Hud: 23.

32 Secde: 17.

33 el-Buhari, Muhammed b. İsmail, Sahih, nşr., Mustafa Dib el-Buğa, Beyrut, 1410/1990, *Bed'ü'l-Halk*, 8; Müslim b. Haccac, Ebu'l-Hüseyn, Sahih, nşr., M. Fuad *Abdülbaki*, Beyrut, 1392/1972, *Cennet*, 2, 5.

hayatında var olan şeylerin realitesi birbirini tutmamakta mıdır? " gibi bir anlam da çıkarılmamalıdır. Çünkü hadiste bizlere vurgulanılmak istenen şey, "dünyadaki "gözün gördükleri", "kulağın işittikleri" ve bu iki duyu organına bağlı olarak faaliyet gösteren "zihin ve kalbin algıladıkları tüm şeyler" in tümünün, tamamen dünyevi özellik arz ettiği ve elbette ki bunların "öbür dünyaya ait olan şeyler"le aynılık arz etmeyeceği" gerçeğidir. Aksi takdirde ki bir yaklaşım, "Allah kelamı olan Kur'an için noksanlık arama"dır, başka bir şey değildir.

DÜNYA HAYATININ MAHİYETİ:

Gerek dünyada ve gerekse dünyanın dışında fizik alanda, atomun en küçük parçasından en büyük yıldızlara kadar varlık sahasına giren her şey, kendine özgü hayat biçimiyle, kozmik sistemin devamı ve düzeni için görevini aksatmadan yürütürken, metafizik alanda var olup mahiyetini kavrayamadığımız, melek, şeytan, cin vb. türden şeyler de, yine metafizik alanda kendine düşen görevleri aksatmadan yerine getirmektedir.

Fizik ve metafizik alanda var olan bu varlıkların varlık hiyerarşisi içinde, insanın kendine has bir statüsü vardır. Çünkü insan dışında kainatta varolan ve kozmik düzenin devamı için görevini yapan her şey kendi görevini ifa ederken³⁴ bunu herhangi bir seçim hakkı ve alternatifleri olmaksızın şuursuzca yaparlar. Çünkü Allah Teâlâ, onlara sorumluluk yüklememiştir. Yaratılmalarının tek sebebi insana hizmettir.³⁵

İnsan özü itibariyle "metafizik alem"den, "ilahi nefha"dan³⁶ bedeni itibariyle "fizik alem"den "evrenin bütün elemanlarının parçalarının "birleşimi"nden yaratılmıştır. Bunun neticesi olarak ilahi nefha yönünden insan, "ilahi alan"la ilgili olup, "ilahi hilafet" vazifesini³⁷ üstlenirken evrenin bütün elemanlarının parçalarından oluşan beden yönünden ise, "dünyevi alan"la ilgilidir ve "kainatın küçük bir modeli" olarak ona dünyevi alanda kendisine tevdi edilen emaneti üstlenmiştir³⁸

34 Eşyanın bu "görev ifâsı " yorumuna, bir kısım tefsirlerde, İsrâ :44 âyetinde zikredilen " Hiçbir şey yoktur ki, Allah'ı tesbîh etmesin. Fakat sizler onların tesbîhini anlayamazsınız." âyetinde ve benzeri âyetlerdeki "tesbîh" kavramının anlam alanı içinde işaret edilmektedir. Bkz.: Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed el-İmâdi, Tefsir-i Ebu's-Su'ûd, Beyrut, 1411 / 1990, c.: V, s.: 174-175 ; Hicazi, Muhammed b. Muhammed, et-Tefsîrû'l-Vazih, Kahire, 1388 / 1968, c.: V, s.: 24-25, Ayrıca şu âyetlerin tefsirinde de dolaylı veya direkt olarak bu yorum anlaşılmaktadır: A'raf : 206 ; Ra'd : 13-15 ; Enbiya: 19-20 ; Nur: 41 ; Zümer : 75 ; Mümin: 7 ; Fussilet: 38 ; Şûrâ: 5 ; Hadid: 1 ; Haşr: 1, 24 ; Saf: 1 ; Cuma: 1 ; Teğâbün: 1.

35 Bakara: 29 ; Nahl: 5-16, 80-81 ; Zuhruf: 12-13.

36 Hicr: 29 ; Secde: 9 ; Sad: 72.

37 Bakara: 30 ; En'am: 165.

38 Ahzab: 72.

Öyle ise, hem ilahî nefhadan ve hem de maddeyi temsil eden "**basit toprak**"tan yaratılan ve "**her ikisinin bileşimi**"nden meydana gelen bu "**çift boyutlu insan**", üstlenmiş olduğu "**ilahî hilafet vazifesi**" gereği, "**ilahî hükümleri yer yüzünde icra etmesi**" ve "**yaratılış gayesi olan Allah'a ibadet etmesi**" nispetinde, ilahî nefhadan yaratılan yönünü, "**basit toprak**"tan yaratılan maddî yönü üzerine hakim kılarak onu kontrol altına alabilir ve dünya hayatının yaratılış nedeni olan "**imtihan**"ı kazanarak ³⁹ meleklerin "**secde**" ettikleri ⁴⁰ varlıkların en şerefli konumuna yükselebilir. Böylece, "**maddî yön ile manevî yön arasındaki denge**"yi başarılı bir şekilde kurmanın verdiği ulviyetle "**Allah'a yaklaşma**"ğa gayret göstermiş olabilir. Fakat bunun aksine, yine bu çift boyutlu insan, yüklenmiş olduğu "**ilahî hilafet**" misyonunu tam olarak yerine getiremezse o zaman o ölçüde de maddî yönü, ilahî nefha yönü olan ruhtan tamamen bağlantısını koparıp bedeni arzularının esiri durumuna düşebilir ve buna bağlı olarak, yaratılış amacının dışına çıkarak imtihanın başarısızlıkla sonuçlandırabilir. Böyle olunca da "**varlıkların en aşağısı**" durumuna düşerek "**beden-ruh veya madde-mana dengesinin bozulması**"na neden olabilir.

Peki acaba, bireyler ve toplumların, yukarıda ifade edilen imtihanı başarı ile sonuçlandırabilmesi için, hayatlarını nelere göre ve nasıl tanzim etmeleri gerekir? Daha açık bir ifadeyle, bu imtihanın başarısı acaba "**tamamen dünyadan ilgiyi kesip, sadece ahirete çalışmak**" la mı, yoksa, "**ahiret göz ardı edilerek, tamamen dünyaya yoğunlaşmak**" la mı elde edilir? Bu soru, asırlar boyunca Müslümanların tartışmalarına konu olmuş bir problemdir. Herkes bu probleme mezhep ve mesrebine göre farklı yaklaşımlarda bulunmuş ve farklı yorumlar ortaya koymuştur. Bunun nedeni ise, bir kısım ayetlerde ve hadislerde, "**dünya hayatının tamamen değersiz ve boş olduğu**" vurgulanması, diğer bir kısmın da ise dünya hayatının övülerek "**değerli olduğu**" telkin edilmesidir. Burada doğru olan şeyin isabetli bir şekilde tespit edilebilmesi için, "**dünya hayatının mahiyeti**" ne Kur'an ve Hadislerin yaklaşım tarzının ortaya konulması gerekir.

Dünya hayatı, Kur'an'da temelde **üç şekilde** ele alınır.⁴¹

1. ALLAHIN İSİM VE SIFATLARININ TECELLİ ETTİĞİ YER OLARAK DÜNYA:

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an'da ve Sünnet'te, "**Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelli ettiği dünya**"ya oldukça fazla ehemmiyet verilmiş, dünya hayatı

39 Malde: 48 ; En'am: 165 ; Hud: 7 ; Kehf: 7 ; Mülk: 2 ; İnsan: 2.

40 Bakara: 34 ; A'raf: 11 ; Kehf: 50 ; Taha: 116.

41 Nitekim dünya hayatının mahiyetini *Said Nursi* de bir eserinde üç kategoride ele almış ve şöyle demiştir: " Dünyanın üç yönü vardır. Birisi ahirete bakar.Çünkü dünya ahiretin kazanç tarlasıdır. İkincisi Esmâ-i Hüsnâ'ya bakar. Çünkü dünya Esmâ-i Hüsnâ'nın mektep ve tezgahıdır. Üçüncüsü ise, kasten ve bizzat kendine bakar." Daha genel bilgi için bkz: *Nursi, Bedi'z-Zaman Said, Mesnev-i Nuriyye, çev.: Abdulmecid Nursi, İstanbul, 1990,s.: 72.*

bu yönüyle insanlara sevdirmeye çalışılmıştır. Çünkü **"böyle bir dünya, basit, kötü, değersiz ve nefret edilmesi gereken bir dünya"** değil, tam aksine **"yaratıcısına ulaştıran, onun yüceliğini ve eşsiz kudretinin tecellilerini müşahede ettiren dünya"**dır.

Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelli ettiği yer olan bu nevi bir dünyada insan, gözlem ve tefekkürleriyle müşahede ettiği evrende, var olan hiçbir şeyin boşuna⁴² veya oyun eğlence olsun diye anlamsız bir şekilde yaratılmadığını⁴³ her şeyin belirli bir ölçüye göre⁴⁴ hayret verici bir ahenk içinde yaratıldığını⁴⁵ ve belirli bir hedef gözetilerek varlık sahasına çıkarıldığını çok açık ve net bir şekilde görür. Gördüğü bu şeylerden belirli çıkarsamalarda bulunarak, **"Yaratıcı"**ya ulaşır ve bu Yaratıcı'nın kudretinin, kuvvetinin bütün varlıklar üzerindeki yegane hakimiyetinin mahiyetini, gerçek manada anlar. Böylece hiçbir varlığı ve nesneyi ona ortak koşmaz. İbadeti sırf ona tahsis ederek, Allah'ın emirlerini kendi içinde ve dışında uygulamaya başlar. Yani kısaca, **"imanını yüzeysellikten (taklitten) kurtarıp gerçek (tahkik) iman seviyesine yükselterek"** yaratıcısı ile olan bağlarını kuvvetlendirir. Neticede, -yukarıda da ifade edildiği gibi- çok kuvvetli bir oto kontrol ile kendisini, basit, değersiz ve kokuşmuş çamur yönünden kaynaklanan düşünce ve aksiyonlardan kurtararak ilahi nefhadan kaynaklanan ruhi mükemmeliyete ve erdemliğe kavuşur.

Bu nedenle Kur'an-ı Kerim bir çok yerde, Allah'ın isim ve sıfatlarının tecelli ettiği bu dünyayı "çokça düşünüp tefekkür etmemizi, gece gündüz akıllara durgunluk verecek tarzda işleyip duran bu büyük ilahi sistemi, akıllıca gözleme tabi tutmamızı" emreder.⁴⁶ Çünkü, kainatta olup biten her şey, onun varlığına götüren vasıtalar.⁴⁷ Çünkü, şair Ebu'l-Atahiy'e'nin de ifade ettiği gibi " Her şeyde Allah'ın birliğini tanıtıcı deliller vardır."⁴⁸

2. AHİRETİ KAZANMA YERİ OLARAK DÜNYA

İslam ve onun kutsal kitabı olan Kur'an, bu anlamdaki dünyaya da önem vermiş ve bu dünyanın **"ahirete giden yolun ilk basamağı ve ilk durağı olduğunu ve bir imtihan yeri niteliği taşıdığı"**nı vurgulamaya çalışmıştır. Çünkü, çoğu canlı varlıklar gibi insanların da bir **"ana karnındaki evresi"** bir **"dünyadaki evresi"** bir de **"ölüm evresi"** vardır. İnsanların diğer canlı varlıklardan farklı olarak

42 Müminûn: 115.

43 Enbiya: 16 ; Duhan: 33.

44 Hicr: 21 ; Furkan: 2 ; Kamer: 49 ; Talak: 3.

45 Mülk: 3-4.

46 Bakara: 164 ; Al-İ İmran: 3-4.

47 Ra'd: 3-4 ; Rum: 20-24 ; Şaşıye: 17-20 ; Bakara: 164 ; Yunus: 5 ; Nahl: 65-67 ; Müminûn: 78-79 ; Mümin: 40 ; Casıye: 3-5.

48 *Beyhaki, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin ; Şuabü'l-İman, Beyrut, 1410/1990; c.: I, s.: 131.*

ölüp gittikten sonra bir de **"ahiret evresi"** bulunmaktadır. Bunlardan ikincisinin varlığı, birincisinin varlığına, üçüncüsünün varlığı da ikincisinin varlığına bağlıdır.

Şu halde, insan için **"dünya hayatı olmadan ahiret hayatının varlığı düşünülemez."** Bu dünya, adeta bir önermenin öncülleri, öbür dünya ise, neticesidir. Nasıl ki, ortada herhangi bir öncül olmaksızın bir netice ortaya çıkarmak anlamsız ve mantıksız ise, bu dünyasız öte dünya da o kadar anlamsız ve mantıksızdır. Öyle ise, **"ahiretin değeri, ancak dünya hayatının varlığı ile anlam ve ehemmiyet kazanır"** Bu dünya hayatında **"insanların ortaya koydukları davranışların, düşüncesinin ve maksatların niteliği"**, onun **"öte dünyadaki hayatının yönünün niteliğinin belirleyicileri"**dir. Bundan dolayıdır ki, İslam düşüncesine yön veren İslam büyükleri, bu dünyayı öte dünyanın tarlası olarak vasıflamışlar ve **"bu tarlaya değer verip iyi değerlendirmenin gereği"** üzerinde durmuşlardır. Zira, ahirette iyi mahsul elde edebilmek amacıyla ekilmesi gereken bu tarladan mahsul almak için, ona iyi bakılması gerekir. Ama burada şu hususun da her an unutulmaması lazımdır. **"Tarlaya iyi bakmak demek, ona gereğinden fazla tohum ekmek ve ihtiyacından fazla su vermek"** değildir. Çünkü, bilinen bir gerçektir ki, çok fazla tohum, arazinin verimliliğinin kaybolmasına, çok fazla sulama da arazinin çorak hale gelmesine neden olur. Öyleyse, **"ifrat ve tefrite sapsmadan, ölçülü ve dengeli bir şekilde, ne kadar ve ne yapmak gerekiyorsa, o kadar ve onu yapma"** şuuru içerisinde, ahiret tarlasına iyi bakmak ve bu suretle öte dünyada iyi mahsul almak gerekir.⁴⁹

3. DÜNYALIK KAZANMA YERİ OLARAK DÜNYA

Kaynaklarda bu tip bir dünya, daha önce zikredilen iki tip dünyadan farklıdır ve bu dünya, sürekli olarak **"yerilen dünya"**dır. Çünkü böyle bir dünya hayatında **"İlahî hilafet misyonunu yerine getirmeye yönelik ameller"** olmayıp, sadece **"dünya hayatıyla sınırlı bir dünya anlayışı ile ortaya konan ameller"** vardır. Bu anlayış içerisinde yaşayan bir fert, artık **"kendini dünya hayatının cazibesine kaptıran, ruhi ve manevi her şeyden soyutlanmış bir vaziyette dünyaya ağırlık veren ve hedeflerini tutsağı haline gelen bir fert"** tir. Artık böyle bir insan, **"fıtratı bozulmuş ve hayatın gerçek gayesini anlama yeteneğini kaybetmiş bir insan"**dır.

Öyleyse fert, dünya hayatını **"hedefinin son noktası"** haline getirmemeli, işleyeceği her fiilini **"ilahi emirler doğrultusunda"** işlemeli, yaptığı her şeyi, **"yüce Allah'a yaklaştırmağa ve sonsuz aleme bağlamaya bir araç"** haline getirmeli, dünya hayatında işlediği **"her amelini ahiretle bağlantılı olarak ve ahireti kazanmaya yönelik"** yapmalıdır. Ancak bu şartlarla kişinin, dünyada pek çok şeyi gaye edinmesi ve dünyaya sevgi beslemesi dinen caiz görülmüştür.

49 Demir, Şehimuz, Kur'an'ın Dünya Hayatına Bakışı Ve Dünya-Ahret Münasebeti, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum, 19965, s.:27

Fakat, bu manadaki **"dünya hayatının cazibesine kapılıp, ahiret hayatını unutanlar"** bulunduğu için Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de **" bu dünya hayatının faniliği "** ni çok çarpıcı örnekler vererek ⁵⁰ **"ahiret karşısında bir değerinin olmadığı"**ni özlü bir şekilde dikkatlere sunar ve bu manadaki dünya cazibesinin **"insanı mükemmelleştiren unsurların önündeki en büyük engel"** olduğunu,⁵¹ bu cazibeye kendini kaptıranların çoğunun, maddi olan şeylere aldanıp, **"hayatın gerçek gayesini idrak etmek"**ten uzaklaştıklarını ve bu pozisyona düşen insanların, dünya hayatının bir **"oyun ve eğlence"**den ibaret olduğunu ⁵² beyan etmektedir. Çünkü **"oyunun, uzun vadeli ve kalıcı bir hedefi yoktur, kısa anlık bir durum"**dur. İşte bu anlamdaki dünya, ahiretin karşısında basit eşyadan başka bir şey değildir.⁵³ Çünkü dünyalık olarak insanlara verilen şeyler, sadece dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir. Halbuki, Allah katında olanlar, daha hayırlı ve daha kalıcıdır.⁵⁴

Şu halde **"Allah katında bir değeri olmayan dünya hayatı"**, **"ilahi zikre,** (yani İslam'ın bütün emirlerinden sorumlu tutulacağımızın şuurunu sürekli hafızada canlı tutmaya.) **yönelik amellerin olmadığı bir dünya hayatı"**dir. Yoksa **"ilahi emirler doğrultusunda yaşanan dünya hayatı"** değildir. Çünkü böyle bir dünya hayatında, Allah rızası için yürüme Allah yolunda nöbet tutma bile ibadet sayılmakta ve dünya ve dünyanın içindekilerden daha hayırlı sayılmaktadır.⁵⁵ Artık böyle bir hayat tarzı olan dünya hayatının değerli olduğu açıkça ortadadır.

Öyleyse **"ayet ve hadislerde yerilen dünya hayatı"**, **"dünyalık için dünya hayatı"**dir. Başka bir ifadeyle, **"dünya hayatının sonlu olduğunu bile bile dünyaya gönülden bağlananların, dünyayı en büyük gaye edinenlerin ve hedeflerinin son noktası haline getirenlerin dünyası"**dir. Yoksa, dünyayı **"Allah'ın isim ve sıfatlarının yansıdığı bir yer, ahiretin birinci basamağı ve ahiret için bir kazanç yeri"** olarak düşünenlerin yaşadıkları dünya hayatı değildir. Böyle bir dünya hayatı ve böyle bir yaşam tarzı, Kur'an ile ve insan fitratıyla temelde çelişmez. Zira, **"dünya hayatından hatta, yeryüzünün yaratılmasından gaye, inanan varlıktır."** Çünkü Peygamberimiz, **"Yeryüzünde Allah Allah diyen insan var oldukça kıyamet kopmayacaktır."** ⁵⁶ buyurmuş ve **"yeryüzünün varlığının idamesinin, inanan insanların varlığına bağlı olduğu"**nu çok net bir şekilde ifade etmiştir.

İslam ve onun kutsal kitabı olan Kur'an nazarında dünya hayatını bu şekilde üç ana kategoride analize ettikten sonra, Kur'an'ın öngörmüş olduğu dünya ahiret dengesini incelemenin zamanının geldiği kanaatindeyim.

50 Yunus: 24 ; Kehf: 45.

51 Bakara: 212 ; Al-İ İmran: 14.

52 Al-İ İmran: 185 ; En'am: 32 ; Ankebut: 64 ; Lokman: 33 ; Fatır: 5.

53 Ra'd: 26.

54 Kasas: 60 ; Şûrâ: 36.

55 Müslim: İman: 234.

56 el-Buhârî, Cihad, 5, 72 ; Bed'ü'l-Halk, 8 ; Rikak, 2.

KUR'AN'DA DÜNYA AHİRET DENGESİ

İslam'ın ortaya koymuş olduğu bütün esaslara bakıldığında aslında "**dünya-ahiret**" veya "**dünya-din**" ayrımı pek görülmez. Çünkü, dünya ile din veya dünya ile öteki dünya birbirleriyle öyle iç içedirler ki, adeta "**biri ötekini ikmal eden ve destekleyen ayrılmaz birer parça**" gibidirler. Mesela, bir örnekle bunu açıklamaya çalışalım: Namaz, hepimizin bildiği gibi sırf ibadettir ve ibadet olduğu için dünya ile ilgili değil, ahiret ile ilgilidir. Yani namaz, diğer ibadetler gibi, neticesi öbür dünyada alınacak olan bir ibadettir. Fakat meseleye daha yakından bakacak olursak, durum hiç de öyle değildir. Zira namaz hakkında cenabı Hak: "**Şüphesiz ki namaz, insanı hayasızlıktan ve kötülükten alı koyar.**"⁵⁷ buyurmuş ve neticesi ahirette alınan "**namazın bazı neticelerinin bu dünyada ortaya çıkacağı**"nı bildirmiştir. Çünkü hayasızlık ve kötülük, bu dünyada olan iştir, ahirette varlığı düşünülemez. Öyleyse, "**Allah'ın insanlara emrettiği ahirete yönelik ibadetler, sadece öteki dünyanın huzuru ve mutluluğunu sağlayan şeyler değil, bu dünyanın huzurunu ve mutluluğunu da sağlayan şeylerdir.**" Benzer durumu, zekat ve oruç üzerinde düşünürsek, "**ibadetlerin, hem bu dünyamızı, düzenleyip tanzim ettiğini, hem de öbür dünya için emredildiğini**" çok rahat bir biçimde görebiliriz.

Benzer şekilde, "**Peygamberimiz'in hayatında da aynı dünya-ahiret dengesi**"ni görmekteyiz. Şöyle ki: Peygamberimiz'in gece ibadetini öğrenen üç sahabî, Allah'ın sevgili kulu olan Hz. Muhammed'in, geçmiş-gelecek bütün günahları affedildiği halde, yine de ayakları şişinceye kadar ibadet etmesinin karşısında, kendi ibadetlerini az görmüşler, **bunlardan biri gece boyu namaz kılmaya, diğeri her gün oruç tutmaya, üçüncüsü ise, hiç evlenmemeye söz vermişlerdi.** Durumu öğrenen Hz. Peygamber, derhal olaya el koymuş ve onlara : "**Ben, sizin Allah'tan en çok korkan ve sakınanım. Lakin ben, hem oruç tutarım, hem de tutmam, hem namaz kılarım, hem de uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirse, o, benden değildir.**" buyurmuştur⁵⁸

Hadis-i şerifte çok net bir şekilde görüldüğü üzere Peygamberimiz'in : "**Sünnetim**" dediği şeylerin içinde sadece "**ibadetler**" değil, "**dünyevî nimetlerden istifade etme**" de girmektedir. Yani yüce Peygamber burada "**dini hayat ile dünyevî hayatın birlikte devam ettirilmesi gereği**" üzerinde durmaktadır. Çünkü, Hz. Peygamber, bizaatîhi kendisini sadece "**dini tebliğ**" ile sınırlamamış, aynı zamanda "**ailesinin dünyevî işlerini, bütün Müslümanların, gerek savaş ve gerekse barıştaki bütün bireysel ve toplumsal dünyevî işlerini**" de üstlenmiştir. Burada üzerinde durulması gereken bir önemli husus, **Peygamberimiz'in**

57 Ankebut: 45

58 *el-Buhârî, Nikah, 1, 8 ; Müslim, Nikah, 5, 8 ; Ayrıca bkz.: el-Buhârî, İman, 13 ; Müslim, Fezâil, 127 ; en-Nesâî, Nikah, 4 ; ed-Dârimî, Nikah, 1-3.*

hurma aşılama meselesi ⁵⁹ ne bakarak **"Hz. Peygamber'in dünya işleriyle ilgilenmeği terk ettiği"**ni söylemek doğru değildir. Zira Peygamber (â.s.), kendisinin de ifade ettiği gibi, bir beşerdir. Ve O da dünyevî işlerinde şahsî ve beşerî bilgilerine dayanarak konuşmaktadır. Hem sonra, mesele, **"teknik ve tecrübeye dayanan bir konu"** olduğu için, Rasûlüllah'ın **"işî bilenlere bırakması"**ndan daha doğal bir şey yoktur. Fakat Rasûlüllah bu işi, ehline bırakmakla beraber bizatihi kendisi denemeyi ve tecrübe etmeyi de ihmal etmemiştir. ⁶⁰

İslam dini diğer bütün dinlerde olduğu gibi metafizik hususiyetlere ve mücerret özelliklere sahip olmakla beraber, hem Kur'an'da, hem de bizatihi Peygamber'in yaşantısında, **"metafizik bir yük"** halinde sunulmamış, **"din ile dünya barıştırılarak, madde ile mana arasında görülen zıtlık ortadan kaldırılmağa çalışılmış"**tır. Kanaatimce bir din mübelliği olmasıyla beraber Hz. **"Peygamber'e duyulan bu emsalsiz sevgi ve hayranlığın sebebi"**, bu **"din-dünya ikilemini ortadan kaldırmış olması"**dır. O, hayatın içinden ve hayat dolu bir Peygamber idi. ⁶¹ Çünkü O, hem en yoğun bir ibadet hayatı yaşamış, hem de en büyük cihadları yapmıştı. Zaten Peygamber'in gönderilişinin yegâne gayesi, insanların dünyevî hayatının tanzimiydi. Çünkü O, **"dünyanın Peygamber"**ı idi. Yani, diğer bir ifadeyle, peygamber gönderme işi, dünyada olan bir işti, ahirette peygamber gönderme diye bir şey söz konusu değildi. Eğer dünyadaki hayata şekil vermek ve onu tanzim etmekten bahsedilemeyecekse, o zaman peygamber göndermenin bir anlamı olmazdı. ⁶² Öyleyse, Peygamber gelmiş ve insanların dünyevî ve dîni hayatlarını tanzime çalışmıştır. Ama, **"insanların dünyanın kulu değil, Allah'ın kulu yapma mücadelesi"**ni vermiştir. O, **"kurulu hayatın düzenine uymak ve insanların yanlış gidişatına ayak uydurmak için değil, hayata yeni bir düzen vermek ve insanların yanlış gidişatına dur demek için gönderilmiş"**tır. Zaten kurulu düzene ayak uydurmak gaye olsaydı, o zaman peygamber göndermeğe ne gerek kalırdı ? Fakat Peygamber **" insan yaratıcısının emrine uyacaktır."** ölçüsünü ortaya koyarak, **"din ile hayatı, dünya ile ahireti, ruh ile cesedi, fert ile cemi-**

59 Aynı ayrı rivayet edilen üç hadisin bildirdiğine göre, hurma aşılamanı insanları gören Hz. Peygamber'in bu işten vazgeçmelerine neden olan hareketinden sonra, o sene hurmaların iyi olmaması üzerine Hz. Peygamber'e durum bildirilmiş ve Hz. Peygamber de: "Sizler, dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz. Ben de bir insanım. Size dininizle ilgili bir şey emrettiğimde onu tutun Şahsî kanat olarak bir şey söylediyim de ise, (unutmayın ki) ben de bir insanım." buyurduğu hadis. Bkz.: Müslim, *Fezâil*, 139, 1421.

60 *Köten, Akif*, "Müslümanların Dünyaya Bakışlarında, Hadis Diye Uydurulmuş Sözlerin Etkisi", *Zihniyet Değişikliği Sempozyumu*, s.: 58 ; *İşicik, Yusuf*, " Hz. Peygamber'in Din Ve Dünya Anlayışı ", aynı sempozyum, s.: 48.

61 O'nun bu yönünü çok güzel ortaya koyan şu hadislere baktığımızda, Hz. Peygamber'in, bir şeriat koyucu olmakla beraber, dünyevî alanda çevresine ve allesine ne kadar yumuşak davrandığını, mübah olan dünyevî şeylerle insanların gönüllerini dinlendirip, daha zinde bir vücutla ibadete yönelmelerine müsaade ettiğini, ümmeti için bir ferahlık ve genişlik olsun diye bazı şeyleri mübah kıldığını v.b. dünyevî nimetlerden yararlanmağa müsaade ettiğini gözlemlemekteyiz. Bu ve benzeri örnekler için bkz.: Müslim, *İdeyn*, 16,20 ; Müslim, 3 ; *el-Buhârî, Nikah*, 6, 63, Ebû Dâvûd, *Hâtim*, 7.

62 *Sandıkçı, Kemal* " Hz. Peygamber'in Dünya Hayatına Bakışı", a. g. sempozyum, s.: 72.

yeti birleştirecek dengelemiş"tir. Çünkü "her şeyi bütün olarak görmek ve aralarında tam bir müvazene meydana getirmek, İslam'ın tabiatında var olan en temel özellik"tir. ⁶³ Böyle olduğu içindir ki, hiç kimse din ile hayatı, dünya ile ahireti, ruh ile cesedi birbirinden ayırmaya, Allah ve Rasûl'ünün birleştirdiğini ayırt etmeğe yetkili ve etkili değildir. ⁶⁴

TERCİH

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda, din-ahiret veya dünya-ahiret dengesi hususunda sonuç yerine şu genel esasların tercih edilmesi gerekir.:

1-Gerek Kur'an'da ve gerekse Hadislerde dünya hayatı ile ilgili olan küçültücü ifadeler, "**dünya hayatının ebedî alemle kıyaslanılmaması gereği**"nden dolayı yapılmış ve "**ebedi mutluluğun yanında sınırlı mutluluğun herhangi bir kıymet ifade etmediği**" genel ilkesinden hareket edilmiştir.

2-Bu Ayet ve Hadislerin temel gayesi, "dünyevî olanı terk etmek" değil, "ebedî olanı tercih etmek"tir. Yani, "dünyanın hakimi olmak, ama yaratıcıya mahkûm olmak"tır.

3-Dünyevî alanda "servete ve zenginliğe sahip olmak gaye olmamalı, gayeye ulaştırıcı vasıtalar olmalı"dır. Çünkü, "ticaret, mal-mülk edinme, bireyin maneviyatla bağlarının kopmamasına neden olmaması ve ibadetlerine engel teşkil etmemesi şartıyla Kur'an'da bizzat teşvik edilmiştir". ⁶⁵

4-Kur'an'a göre "**mutlak mülkiyet, Allah'a aittir**", ⁶⁶ fakat izâfî anlamda insan da mülkiyet hakkına sahiptir. ⁶⁷ İşte bu düalist anlayışla Kur'an, "**ikinci derecede bir mülkiyet hakkına sahip olan insanın, sahip olduğu mal ve servetiy-le büyüklük taslamaması gururlanmaması gerektiği**" düşüncesi üzerinde durur ve "**nimetlere şükredilmesini**" emreder. ⁶⁸ Bu da "**sahip olunan nimetlerin salt dünyevî anlamda faydalanma olsun**" diye verilmediği, feridin nimetlerden istifade ederken "**nimetlerin yaratıcısını düşünüp şükretmesi ve daha fazla Allah'a yönelmesi**" için verildiği anlamı taşır.

5-Eğer bireyler, "**dinin kurmuş olduğu sistem**"le bağlarını koparırsa, "**böyle bir zenginlik ve servet, mutluluğun değil, felaketin sebebi olur**". Nitekim, bunun en iyi örneği, Kur'an'da ki **Karun kıssasıdır**. Çünkü Karun, aslen inanan bir insan iken, serveti onu azdırmış ve şımartmıştı.

63 Sandıkçı, a. g. sempozyum, s.: 73.

64 Sandıkçı, a. g. sempozyum, s.: 74.

65 Cuma: 10.

66 En'am : 12 ; A'râf : 128 ; Müminûn : 84-89 ; Lokman : 26 ; Sebe' : 1 ; Zuhruf : 85 ; Şûrâ : 4, 49 ; Câsiye : 27.

67 Bakara : 279 ; Nisa : 32.

68 Bakara : 127 ; Nahl : 114 ; Mümin : 78.

6-Öte yandan mal ve servetin, **"her zaman insanları saptıran temel etken olduğu"** görüşü de büsbütün yanlıştır. Zira, eğer bu doğru olsaydı, o zaman Hz. Süleyman'ın, Hz. Davud'un, Hz. Ebubekr ve Hz. Osman'ın da sapması gerekirdi. Öyle ise, **"mal ve servet, yüce Allah'ın öngördüğü çerçeve dahilinde kullanılması halinde "yoldan çıkarıcı" değil, "faydalı bir araç" tır.** Nitekim bu hususta Hz. Peygamber : **" Helalinden mal kazanıp da, bunu gereği gibi kullanmak, suyun kayanın üzerindeki toprağı yıkadığı gibi günahları yıkar."**⁶⁹ buyurmuştur.

7-"İslam'ın öngördüğü zenginlik", insanları " İlahî hilâfet vazifesini daha mükemmel bir biçimde yapmağa götüren bir araç "tır. Çünkü maddî refah seviyesi düşük olan insan, kendisinde fitraten var olan " dünyaya meyiletme ve arzularını tatmin etme " duygularıyla sürekli olarak uğraşacak ve bu seviyeye yükselmeğe gayret edecektir. Bu ise, kişinin aşırılığa sapıp kulluk vazifelerinden uzaklaşması demektir.

8-Her insan, **"sahip olduğu malından sorumlu tutulacağı, servetinde sınırsız bir tasarrufa sahip olmadığı "** düşüncesini sürekli zihninde tutmalıdır. Böyle bir düşünceye sahip olan fert, sadece kendi menfaatinin düşünmeye sebep olan egoist yaklaşımlardan kurtulur ve toplumun menfaatlerini de göz önünde bulundurur.

9-İnsanlar, bu hayatın kısılığı nedeniyle, dünya malını hırsla ve çarçabuk elde etmeğe çalışmamalı, bunu yaparken, eğer, nimetlere ulaşamazsa, üzülmemelidir. Zira, nimetler her ne kadar bugün elde edemezse bile, ilerki bir zamanda elde edilebilecektir.

10-İslam dinince emredilen şey, **"malı mülkü terk edip bir köşeye çekilmek ve sadece ahireti düşünmek"** değildir. Çünkü, böyle bir davranış, ne Kur'an'ın temel ilkelerine, ne de Peygamber'in yaşantısına uymamaktadır. Çünkü, **"kötülük bizzat dünya hayatında ve dünya malında değil, bireyin maddeye karşı takındığı tavırda"**dır. Burada önemli olan, kişinin, **"maddenin ve maddî varlığın tahakkümü altına girmemesi, esas varılacak yer olan ahireti için maddeyi tahakküm altına almaması"**dır. Nitekim bir hadiste, Peygamberimiz, **" Dünyadan el-etek çekmek; ne helal olan şeyden kendini mahrum etmek, ne de (sahip olunan) malı zayi eylemektir. Asıl olarak dünyadan el-etek çekmek demek, iki elinde bulunan şeylerin, Allah katında olan şeylerden daha güven verici olmadığınin (şuurunda olmak) demektir."**⁷⁰

Şu halde, özet olarak denilebilir ki: İslam'ın öngördüğü **"Dünya-Ahiret dengesi "**ni kurmanın anlamı, **"ne dünyaya ağırlık vererek ahireti terk etmek, ne de dünyevî yaşamdan kopup tamamen rûhânî hayat yaşamak"**tır. Her iki

69 *eş-Şeybânî, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. Ez-Zühed, Dârü'l-Kütübl'-İlmiyye, Beyrut, 1983, s.: 171.*

70 *et-Tirmizî, Zühed, 22.*

durum da çarpık bir din anlayışının bir neticesidir. O halde, bu konuda biz insanların yapması gereken şey, " **her iki uca sapmadan, dünya hayatıyla ahiret hayatını bütünleştirici ve dengeleyici bir anlayış** " içerisinde hareket etmeli ve yüce Allah'ın Kur'an'da belirlediği tarzda ⁷¹ orta yoldan giderek "**vasat ümmet** " olmalı, ne "**Allah'ın gazabına uğrayanlar**" olarak vasıflandırılan **Yahudiler** gibi "**maddeye taparcasına dünyaya bağlanmalı**", ne de "**sapıklar**" olarak vasıflandırılan **Hıristiyanlar** gibi "**dünyadan el-etek çekmeli**"yiz.⁷² Çünkü, İslam'da "**ruhbanlık** " yoktur.⁷³ Ve İslam'da ruhbanlık ancak cihad (çalışıp gayret etmek) tir.⁷⁴

71 Bakara : 143.

72 Fatıha :7.

73 en-Nesâî, *Âdâbü'l-Kudât*, 12 ; ed-Dârimî, *Nikah*, 3.

74 Ahmed b. Hanbel, *Müsned* Dâru Sâdir, Beyrut, tsz., c.: III, S.: 82, 266.